

Тетяна Добко,

доктор наук із соціальних комунікацій, старший науковий співробітник,
завідувачка відділу науково-бібліографічної інформації,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна
e-mail: dobko@bigmir.net
<https://orcid.org/0000-0002-5993-7856>,

Віталіна Шкаріна,

науковий співробітник,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна
e-mail: shkarina@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0001-9840-7869>

ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА УКРАЇНОЗНАВЧИХ ДОСЛІДЖЕНЬ У ПОКАЖЧИКАХ ЗМІСТУ ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАНЬ

Розглядаються бібліографічні покажчики змісту періодичних та продовжуваних видань, які є різновидом допоміжного покажчика до видання. Здійснено історико-бібліографічне узагальнення та визначено роль і місце покажчиків змісту часописів як важливої джерельної бази українознавчих досліджень; висвітлено історіографію та проблематику специфічного жанру бібліографічного посібника. Вперше системно досліджено друковані та електронні ретроспективні покажчики змісту періодичних видань, які відображають публікації в українських часописах, що виходили українською та російською мовами на території України і поза її межами упродовж 1844–2018 рр.

Ключові слова: покажчики змісту періодичних видань, бібліографічні посібники, метабібліографічні посібники, періодичні видання.

Періодичні та продовжувані видання є одними з найважливіших джерел інформації. Саме часописи здатні якнайшвидше відгукуватися на актуальні суспільно-політичні проблеми, доносити до читачів новини наукового, громадського та культурного життя. На їхніх сторінках вміщуються фахові рецензії на нові видання, які формують наукову та суспільну думку щодо конкретних досягнень, літературних та мистецьких подій і явищ, певним чином спрямовують читацьку аудиторію. Домінує © Т. Добко, В. Шкаріна, 2020

місце, яке періодичні видання займають у системі документальних комунікацій, посилює необхідність розкриття їхнього інформаційного потенціалу. Важливу роль у цьому відіграють бібліографічні показники змісту журналів, газет, збірників.

Метою публікації є історико-бібліографічне узагальнення та визначення ролі й місця показників змісту часописів як важливої джерельної бази українознавчих досліджень. Для досягнення цієї мети: висвітлено історіографію та проблематику специфічного жанру бібліографічного посібника; вперше системно досліджено друковані та електронні ретроспективні показники змісту періодичних видань, які відображають публікації в українських часописах, що виходили українською та російською мовами на території України і поза її межами упродовж 1844–2018 рр. Застосовано, перш за все, бібліографічний метод пізнання наукового об'єкта, а також інші загальнонаукові методи: системного та історичного підходів, емпіричні методи опису та моделювання; аналітико-тематичний метод; джерелознавчий аналіз. Враховано комунікаційно-інформаційний та документаційний принципи методології бібліографознавства.

Виклад основного матеріалу. Перебування України тривалий час у складі Російської та Австро-Угорської імперій, пізніше – Польщі наклало свій відбиток відповідно й на бібліографічне відображення друкованої продукції, що виходила на її території. Відомості про показники змісту українських періодичних видань знайдено в розвідці відомого російського бібліографа М. М. Лісовського «Список показників до російських періодичних видань XVIII–XIX ст.» («Список указателей к русским периодическим изданиям XVIII–XIX ст.») [13]. У ньому подано відомості про показники «Киевлянин» (Київ, 1880), «Двадцятиріччя журналу «Труди Київської духовної академії (1860–1879 рр.)» («Двадцатилетие журнала «Труды Киевской духовной академии» (1860–1879 гг.)» (Київ, 1883), «Показчик змісту неофіційної частини Волинських єпархіальних відомостей: за перші двадцять років їх існування (вересень 1867 – вересень 1887)» (Почаїв, 1888) («Указатель содержания неофициальной части Волынских епархиальных ведомостей: за первые двадцать лет их существования (сентябрь 1867 – сентябрь 1887)» (Почаев, 1888) та ін. На жаль, не всі із зазначених М. М. Лісовським показників нам вдалося виявити у фондах Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (НБУВ) та серед вже оцифрованих і представлених на сайтах національних бібліотек. Відображено як окремо видані показники, так і ті, що були опубліковані на сторінках часописів, зокрема «Довідковий показник статей і заміток, поміщених

у журналі «Кіевская старина» за 1882–1887 рр.» («Справочный указатель статей и заметокъ, помещенныхъ в журнале «Кіевская старина» за 1882–1887 г.г.» (Кіевская старина. 1888. Т. XX) та ін. Окремі відомості про покажчики змісту українських часописів подано також у доповненнях до покажчика М. М. Лісовського, опублікованих на сторінках «Літературного вісника» («Літературного вестника») П. О. Ділакторським, М. К. Піксановим і К. П. Альбіцьким (Літературный вестник. СПб. 1903. Т. 6, кн. 7/8. С. 290–296).

У чотири томному виданні «Бібліографія періодичних видань Росії, 1901–1916» («Библиография периодических изданий России, 1901–1916») (Ленинград, 1958–1961), укладеному співробітниками Державної публічної бібліотеки імені М. Є. Салтикова-Щедріна (нині Російська національна бібліотека) Л. Н. Беляєвою, М. К. Зінов'євою і М. М. Никифоровим, обліковано й періодичні видання, що видавалися російською мовою на території України, яка тоді входила до складу Російської імперії. Важливим для нашого дослідження було те, що після детального бібліографічного опису, зазначення номерів виходу, в окремій рубриці наведено відомості про покажчики змісту (річні, піврічні і зведені).

Покажчик Н. О. Вукотич «Матеріали для списку покажчиків російської періодичної преси» («Материалы для списка указателей русской периодической печати») (Ленинград, 1928) подає відомості про 953 покажчики до 639 періодичних видань, проте, як зазначала Л. Б. Хавкіна, має численні пропуски. Укладений він на основі фондів бібліотеки Академії наук СРСР. Автор намагалася включити до покажчика відомості про всі види посібників: покажчики, списки, розписи статей, розписи змісту, реєстри, каталоги та ін. (за винятком річних покажчиків). Видання Н. О. Вукотич містить відомості і про покажчики змісту українських часописів, але лише тих, що видавалися російською мовою. Серед них: «Систематичний покажчик статей, заміток, протоколів, звітів та ін., помічених у «Листках» і «Записках» Імператорського Товариства Сільського Господарства Південної Росії з 1830 по 1894 р. / уклад. А. С. Бориневич» (Одеса, 1895) («Систематический указатель статей, заметок, протоколов, отчетов и проч., помещенных в «Листках» и «Записках» Императорского Общества Сельского Хозяйства Южной России с 1830 по 1894 г. / сост. А. С. Бориневич» (Одесса, 1895), «Киевлянин» (Київ, 1880), «Бібліографічний покажчик «Кіевской старины» за перше десятиліття (1882–1891 рр.)» («Библиографический указатель «Кіевской старины» за первое десятилетие (1882–1891 г.г.)» (Київ, 1893), «Систематичний покажчик журналу «Кіевская

старина» (1882–1906 р.)» («Систематический указатель журнала «Киевская старина» (1882–1906 г.)» (Киев, 1880) та ін. Підкреслюючи нагальну необхідність такого типу покажчиків, М. К. Азадовський водночас зауважував у своїй рецензії на численних пропусках у «Матеріалах» Н. О. Вукотич (Бібліографія. 1929. № 2/3. С. 72–73).

У розробленій Ю. О. Меженком, який після розгрому Українського наукового інституту книгознавства з 1934 р. працював у Державній публічній бібліотеці в Ленінграді, багатотомній серії «Бібліографії російської бібліографії» («Библиографии русской библиографии») було передбачено окремий том, присвячений покажчикам періодичних видань. Робота з підготовки цього тому велася М. В. Сокуровою і Г. О. Озеровою і на початок 1950-х років нараховувала близько 1500 бібліографічних записів. Створена картотека та матеріали, зібрані з цього питання упродовж багатьох років Ю. І. Масановим, і склали основу метабібліографічного покажчика, доповненого Н. В. Ніткіною і З. Д. Тітовою «Покажчики змісту російських журналів і видань, що продовжуються, 1755–1970 рр.» («Указатели содержания русских журналов и продолжающихся изданий 1755–1970 гг.») (Москва, 1975). До нього включено відомості про понад 2800 покажчиків до журналів та продовжуваних видань, крім газет. Продовженням його є покажчик з розширенням початкових і кінцевих хронологічних меж «Російська періодична преса. Покажчики змісту, 1728–1995» («Русская периодическая печать. Указатели содержания, 1728–1995» (СПб., 1998), укладений Н. К. Ніткіною. У цих виданнях відображено також, хоча й вибірково, покажчики українських часописів, що видавалися в імперській Росії, а згодом у СРСР російською мовою.

Бібліографічний покажчик «Покажчики змісту російських дореволюційних газет» («Указатели содержания русских дореволюционных газет» (Ленінград, 1986), укладений фахівцями Бібліотеки АН СРСР, відображає також бібліографічні покажчики змісту газет, що видавалися в Києві, Одесі, Полтаві, Харкові, Херсоні. Включено відомості про покажчики змісту газет, які були видані російською мовою окремо, а також вміщені в книгах, журналах і безпосередньо в газетах. Так, користуючись ним, можна встановити, що покажчик В. М. Ястребова «Херсонські губернські відомості» (1839–1888)» («Херсонские губернские ведомости» (1839–1888)» був надрукований на сторінках часопису «Кієвская старина» («Кієвская старина» (1892. Т. 36, № 3. С. 516–534), а покажчик Г. О. Милорадовича до «Чернігівських губернських відомостей» («Черниговских губернских ведомостей») за 1838–1858 рр. на сторінках цієї ж газети (1857. № 52, дод.).

Питання структури бібліографічного посібника розглядав ще в 1900 р. М. М. Лісовський: «Розташування бібліографічного матеріалу робиться в порядку хронологічному, алфавітному або систематичному; іноді застосовуються два або всі три порядки, при чому один вибирається, як основний, а інші, як допоміжні [переклад наш. – Ред.]» [1, с. 1–2]. Методику укладання покажчиків змісту періодичних видань викладає Л. Б. Хавкіна в посібнику «Складання покажчиків до змісту книг і періодичних видань» («Составление указателей к содержанию книг и периодических изданий») [14]. У ньому вміщено окремий розділ про підготовку покажчиків до періодичних видань, у якому автор розглядає типи і види покажчиків статей, анотування і питання планування, бібліографічного опису, скорочень тощо. Перш за все, Л. Б. Хавкіна зауважує, що покажчики до змісту періодики та бібліографічні покажчики книг є аналогічними за своєю будовою, а саме: має бути один основний покажчик і до нього – допоміжні. Вона вважає неправомірним застосовувати «прийом дублювання або тріплірування всього матеріалу замість того, щоб скласти один основний покажчик і до нього допоміжні ключі [переклад наш. – Ред.]» [14, с. 93].

Залежно від того, яку мету має покажчик, укладач може приймати рішення про включення до нього тих чи інших матеріалів, хроніки тощо. Критикуючи елементарний підхід до укладання покажчиків періодичних видань, коли подаються підряд просто оглави усіх випусків періодичного видання, Л. Б. Хавкіна наголошує, що для доцільності користування покажчик має бути не хронологічним переліком оглавів, а перегрупуванням усього матеріалу, що давало б змогу оглянути увесь зміст часопису з певного питання [14, с. 88–89].

З відновленням незалежності України у 1991 р. посилювався інтерес суспільства до своєї історії, культури. Вихід українських вчених у світовий інформаційний простір істотним чином вплинув на розвиток соціо-гуманітарних наук, зокрема бібліотекознавства і бібліографознавства. Були переглянуті напрями і проблематика наукових досліджень, переосмислені завдання бібліографічної науки і практики, методологічні основи бібліографознавства позбулись ідеологічних догм, партійного диктату. Розпочався новий етап розвитку історико-бібліографічних досліджень, відродження національної бібліографії. Науково-бібліографічні дослідження в бібліотеках, заповнення «білих плям» українського книговидання та історії української бібліографії, визначення методологічних основ національної бібліографії сприяли активному розвитку бібліографії українознавства.

У 1994 р. Науково-дослідний центр періодики Львівської національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаника (ЛННБУ) розробив єдину «Схему повного бібліографічного опису періодичного видання» та у співпраці з корпоративними партнерами розпочав бібліографування української преси. Це дало змогу на єдиних методичних засадах готувати анотовані каталоги, бібліографічні покажчики, історико-бібліографічні дослідження, покажчики змісту періодичних видань, формувати електронні бази даних.

У 1960–1970-ті роки науковцями ЛННБУ було підготовлено покажчики змісту часописів «Вікна», «Громадський друг», «Дзвін», «Молот», «Друг», «Житє і слово», «Життя й революція», «Зоря», «Хлібороб». У 1990–2000-ні ця робота значно активізувалася, підвищився науковий рівень підготовки бібліографічних праць. На високому професійному рівні було створено бібліографічні покажчики, що розкривають зміст часописів «Дзвони», «Діло», «Життя і право» та ін. Готуються вони на новій інформаційній основі, зі створенням баз даних.

Фундаментальні наукові праці є вагомим підґрунтям для фахового укладання покажчиків змісту. За редакцією М. М. Романюка видано ґрунтовне чотиритомне видання «Періодика Західної України 20–30-х рр. ХХ ст.» (Львів, 1998–2001). Започатковано унікальне 20-томне історико-бібліографічне дослідження «Українська преса в Україні та світі ХІХ–ХХ ст.» (вже видано 4 томи; укладачі М. В. Галушко, М. М. Романюк [керівник проєкту], Л. В. Сніцарчук. Т. 1: 1812–1890 рр.; Т. 2: 1891–1905 рр.; Т. 3: 1906–1910 рр.; Т. 4: 1911–1916 рр. Львів, 2007–2014). Підсумком теоретичних досліджень і науково-бібліографічних напрацювань є покажчик «Видання Івана Тиктора та концерну «Українська преса»: бібліогр. покажч. (1923–1977)» В. Г. Денисюк (Львів, 2000); «Українські періодичні видання Західної України, країн Центральної та Західної Європи (1914–1939)» М. Мартинюка (Львів, 1998), історико-бібліографічне дослідження М. М. Романюка і М. В. Галушко «Українські часописи Коломиї (1865–1994)» (Львів, 1996); «Українські часописи Північної Буковини (1870–1940)» (Львів, 1999), анотований каталог В. А. Передирій «Українські періодичні видання для жінок в Галичині, 1853–1939 рр.» (Львів, 1996) та ін.

Важливою метабібліографічною працею став покажчик «Джерела українознавства. Вип. 2. Бібліографія бібліографічних посібників українських періодичних видань», укладений науковими співробітниками НБУВ Н. М. Погребецькою та Л. М. Ковінченко (Київ, 1998) [5]. У ньому подано в систематичному порядку інформацію про 541 назву окремо

виданих, внутрішньокнижкових та внутрішньожурнальних бібліографічних посібників, опублікованих упродовж XIX–XX ст. українською, російською, англійською, польською мовами. Видання складається з двох основних розділів: «Бібліографічні посібники періодичних видань у цілому» (з поділом на «Загальні ретроспективні посібники» і «Поточний бібліографічний облік») та «Бібліографічні посібники періодичних видань галузевого характеру». В останньому у межах галузевого поділу рубриками виділено інформацію про покажчики до окремих періодичних видань. Позитивно, що більшість представлених джерел проанотовано, а за неможливості переглянути видання *de visu* вказано посилання на джерело, звідки взято відомості. Допоміжні покажчики (іменний, назв посібників, видавничих організацій, назв періодичних видань та географічний) доповнюють основну частину, сприяють інформаційному пошуку. У вступній статті Н. Г. Солонської наголошено на головних моментах з історії дослідження української періодичної преси, звернено увагу на необхідність розробки у вітчизняному книгознавстві нового концептуального підходу до теорії та методології преси, необхідність об'єктивного дослідження журналістської діяльності визначних діячів української науки і культури.

Дослідженням української періодики та укладанню покажчиків змісту часописів були присвячені бібліографічні студії, організовані Національною парламентською бібліотекою України (НПБУ, нині Національна бібліотека України імені Ярослава Мудрого (НБУ ім. Ярослава Мудрого) 15 грудня 2005 р. «Покажчики змісту часописів – важлива складова національної бібліографії України» [10]. На жаль, історико-бібліографічні розвідки в цьому напрямі подекуди зіштовхуються з недостатньою наявністю у бібліотеках України не лише покажчиків змісту періодичних видань, а й самих часописів XIX – початку XX ст., видань української діаспори. У зв'язку з цим наголошувалося на важливості роботи з розкриття змісту малодоступних журналів, які стали бібліографічною рідкістю.

Суттєвим для відображення історії часописів, кращого розкриття змісту періодичних видань, розуміння епохи, у якій вони творилися, має наявність у покажчиках змісту передмов, вступних статей. У систематичному покажчику «Журнал «Книгарь»: літопис українського письменства (1917–1920)» (Львів, 2016), укладеному дослідницями ЛННБУ Л. Ільницькою і О. Хміль, подано передмову Я. Дашкевича «Книгарь – журнал епохи революцій і контрреволюцій», у якій висвітлено історію створення та діяльності часопису «Книгарь», розкрито характер

публікацій цього рідкісного видання, його важливість для подальшого дослідження історії української культури, української книги періоду революції 1917–1920 рр. У ґрунтовній статті Л. Ільницької «Показчики змісту журналів: принципи структури», вміщеній у цьому показчику, проаналізовано методичні засади укладання показчиків змісту періодичних видань, наголошено, що вони укладаються рідко, тому є цінним джерелом для дослідників проблематики, яку висвітлює той чи інший часопис [8].

На великій копіткій дослідницькій роботі з уточнення (ідентифікації) прізвищ, псевдонімів і криптонімів наголошує у рецензії на показчик Т. Гришина. На її думку, завдяки сумлінній праці Л. Ільницької, О. Хміль «маємо ґрунтовну, логічно структуровану працю, яка наближає до нас події Української революції (1917–1920 рр.). Мовою бібліографії посібник відображає і вводить у науковий обіг значний фактичний матеріал про суспільно-політичне і культурне життя того часу» [3, с. 42]. Ця бібліографічна праця є, безперечно, прикладом вдумливої і ретельної підготовки бібліографічного показчика і заслуговує високої оцінки.

Серед періодичних видань, що відіграють важливу роль у розвитку української культури, особливе місце належить «Літературно-науковому віснику» (ЛНВ), заснованому у 1898 р. (з 1898 по 1906 р. виходив у Львові, з 1907 по 1914 р. – у Києві і Львові, з 1917 по 1919 р. – у Києві, з 1922 по 1932 р. – у Львові). Ідея створення ЛНВ належить М. Грушевському, видавало його Наукове товариство імені Шевченка (НТШ). Редакторами видання крім М. Грушевського були І. Франко, В. Гнатюк, з 1922 р. – Д. Донцов. За задумом М. Грушевського місячник мав сприяти об'єднанню Східної і Західної України і сконцентрувати в одному центрі інтелектуальні і патріотичні сили, які б слугували цьому. Навколо місячника об'єднувалися прогресивно, патріотично налаштовані науковці, письменники, літератори з усієї України. Основними критеріями відбору матеріалу до журналу були: актуальність теми, об'єктивність, талановитість, достовірність викладеного. На його сторінках друкувалися твори як вітчизняних українських, так й іноземних поетів, прозаїків, критиків, науковців, політиків. Редакція прагнула не лише ознайомити українських читачів з літературним процесом у світі і, насамперед, у Європі, з культурними надбаннями різних народів, але й представити духовні здобутки української культури широкому загалу, світовій спільноті. У багатьох публікаціях, авторами яких були М. Грушевський, І. Франко, С. Єфремов та ін., науково обґрунтовувались питання самостійності українського народу, єдності його земель і культури. Це сприяло формуванню

в українських читачів громадянської свідомості, утвердженню національної ідеї. ЛНВ протягом усього періоду його виходу у світ сповідував самобутність і єдність українського народу, цілісність його території, прагнення до самостійного державного утворення. Тому не випадково він став улюбленим виданням багатьох поколінь українців.

Покажчик змісту перших двадцяти томів «Літературно-наукового вістника» (ЛНВ) за 1898–1902 рр., укладений В. Доманицьким, побачив світ 1903 р. у Львові з передмовою І. Франка. У ній письменник підсумовує: «Редакція зі спокійним сумлінням може сказати, що сповняла свій обов'язок чесно, як уміла й могла, що всі її вислови й поступки були продиктовані щирою любов'ю до рідного слова і горячим бажанем його розвою, та zarazом щирою любов'ю до тих високих ідеалів свободи і справедливости, з яких ступневим здійсненем по нашому глибокому переконанню звязана нерозривно справа піднесення й розвою нашої нації» [12, с. XXXVI].

Новий бібліографічний покажчик змісту ста дев'яти томів ЛНВ за 1898–1932 рр. (Київ; Нью-Йорк, 2000) уклав Богдан Дмитрович Ясінський, уродженець України з міста Станіслава (нині Івано-Франківськ), який, опинившись у післявоєнні роки в США, працював у Бібліотечі Конгресу. Основна частина видання містить 9409 бібліографічних записів. Крім того, подано низку допоміжних покажчиків, які сприяють розриттю змісту часопису та підвищують його інформаційну цінність: покажчики рецензій, перекладів, перекладачів, некрологів, криптонімів і псевдонімів, предметних рубрик. Передмова Д. Штогрини і наведена в додатку наукова розвідка В. Дорошенка розкривають історію часопису і збагачують видання, яке побачило світ за фінансової підтримки НТШ Америки [6]. Поява покажчика викликала широку увагу громадськості в Україні та світі, фахові рецензії на видання і схвальні відгуки.

Покажчик змісту часопису «Вістник», який хронологічно й ідейно є продовженням «Літературно-наукового вістника», Б. Д. Ясінський уклав разом з київським бібліографом Т. В. Добко: «Добко Т., Ясінський Б. Вістник: місячник літератури, мистецтва, науки й громадського життя, 1933–1939» (Київ; Вашингтон; Нью-Йорк, 2002). Це дало змогу спільно виробити методику опрацювання матеріалів журналу, у стислі терміни підготувати систематичний покажчик, що розкриває зміст місячника літератури, мистецтва, науки й громадського життя, що виходив у Львові за редакцією Д. Донцова упродовж 1933–1939 рр. Адже «Вістник» відіграв значну роль у формуванні ідеології цілого покоління українців, світогляду українського громадянства, особливо молоді, на західно-

українських землях, сприяв вихованню патріотизму, утвердженню національної ідеї, і, безумовно, заслуговував на об'єктивний історіографічний аналіз та всебічне вивчення.

Слід зазначити, що такі часописи, як «Літературно-науковий вістник», «Вістник» не лише унікальні, а й рідкісні, за радянських часів не були доступні читачам в Україні, зберігалися у спецфондах. Нині повний комплект «Вістника» (частково у копіях, зроблених добродієм Б. Ясінським) зберігається у відділі зарубіжної україніки НБУВ. Повний комплект ЛНВ є у Науковій бібліотеці Інституту літератури НАН України, ЛННБУ та ін. Тому розкриття змісту таких часописів є надзвичайно важливим з огляду на необхідність доступності, введення до наукового і суспільного обігу нашої історичної і культурної спадщини.

Відомий історик С. Білокінь, аналізуючи публікації щорічника «Наука і культура» [2], звертає увагу на оновлення тематики суспільно-політичних та літературно-художніх періодичних видань у другій половині 1980-х років. На сторінках щорічника друкувалися статті про поетів Євгена Маланюка і Василя Симоненка, письменників Григорія Косинку, Наталену Королеву, Миколу Хвильового, митців Олександра Архипенка, Михайла Бойчука, Григорія Гавриленка, Івана Гончара, Опанаса Заливаха, Георгія Нарбути та ін. Як зазначав один з фундаторів щорічника А. Шевченко, на його сторінках «намагалися дати найцікавіше з усього, що робиться в кожній науці, й популярно викласти населенню» [2, с. 143]. Неодноразово авторами щорічника були Б. Патон, І. Дзюба, Я. Дашкевич. Видання розповідало про наукові досягнення і відкриття українських вчених, порушувало болючі проблеми, представляло особистостей, які робили суттєвий внесок у науку і культуру, відкривало маловідомі широкому загалу імена. Тож цілком логічним є те, що для привернення уваги суспільства до видання, яке не відображалося в державних літописах друку, і було створено Євдокією Бабич систематичний показчик змісту щорічника: «Наука і культура. Україна». Вип. 1–31 (1966–2002)» (Київ, 2003).

На інформаційному просторі України почали активно з'являтися нові науково-теоретичні, соціально-політичні, літературознавчі і художні періодичні видання, які завоювали популярність і користуються стійким читацьким попитом. Прикладами показчиків змісту таких видань є «Хроніка – 2000», «Кур'єр Кривбасу», «KINO-КОЛО», підготовлені фахівцями Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого. Бібліографи цієї ж книгозбірні також упорядкували систематичні показчики змісту міжвідомчого наукового збірника «Українське літерату-

рознавство» (1966–1994), українських журналів «Червоний шлях» (1923–1936), «Слово і час» (1990–1999), «Всесвіт» (1925–2000); часописів української діаспори, які тривалий час виходили за кордоном, – «Листи до Приятелів» (книжки 1–176; 1953–1968) та «Визвольний шлях» (1948–1997); рекомендаційного бібліографічного довідника «Календар знаменних і пам'ятних дат» (1957–2006), довідкового видання «Знаменні дати. Календар» (2000–2009) та ін. Щоправда, ретельно підготовлений покажчик змісту журналу «Визвольний шлях» (10930 записів, укладачі: Є. К. Бабич, Г. І. Гамалій, К. В. Камінська, В. О. Кононенко, В. М. Лой, В. В. Патока) з передмовою Ф. П. Погребенника досі не виданий. Однак його рукописом мають змогу послуговуватися читачі у читальному залі довідково-бібліографічних видань НБУВ. Частково розкриває зміст зазначеного часопису покажчик «Українська революція 1917–1921 рр. на сторінках журналів «Визвольний шлях» та «Український історичний журнал» (1991–2016)» (Київ, 2018).

Авторами бібліографічних покажчиків є не лише бібліографи наукових і публічних бібліотек, а й працівники редакцій часописів. Низка покажчиків змісту часописів стали результатами наукових досліджень, підготовки дисертаційних праць або створені за ініціативою окремих вчених для забезпечення їхніх наукових досліджень. До прикладу, автор ґрунтовного науково-бібліографічного дослідження часопису «Кіевская старина», виданого трьома окремими книгами, – доктор історичних наук М. Г. Палієнко. Одна з книг – пресознавча монографія «Кіевская старина» у громадському та науковому житті України (кінець ХІХ – початок ХХ ст.)» (Київ, 2005), дві інші – систематичний і хронологічний покажчики змісту часопису «Кіевская старина» (1882–1906)» (Київ, 2005). Покажчик журналу «Бібліологічні вісті, 1923–1930» (Київ, 1996) підготовлений відомим книгознавцем Г. І. Ковальчук по завершенню дисертаційного дослідження на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. Бібліографував зміст еміграційного журналу «Україна. Українознавство і французьке культурне життя» (Київ, 2003) правознавець, нині доктор юридичних наук О. В. Кресін.

Зміст рідкісних часописів у покажчиках «Книголюб (Прага, 1927–1932 рр.)» (Київ, 1996) і «Українська книга (Львів, 1937–1939; Краків; Львів, 1942, 1943)» (Київ, 1998) розкрили лікар, кандидат медичних наук, бібліофіл М. Грузов і літературознавець, лауреат Національної премії України імені Тараса Шевченка М. Шудря. Вийшли покажчики у приватному видавництві М. Грузова «МАГ» (від аббревіатури Михайло Андрійович Грузов), фактично самвидавом, мізерним тиражем.

Вагомий внесок у дослідження і розкриття змісту періодичних видань української діаспори зробив відомий літературознавець, журналіст і бібліограф С. Козак, який упродовж останнього десятиліття уклав низку бібліографічних покажчиків [9]. У чотиритомному виданні С. Козака «Раритети української діаспори» (Київ, 2016–2017) подано хронологічні та систематичні покажчики змісту українських часописів, що видавалися в Австрії, Аргентині, Канаді, Німеччині, США («Арка», «Вежі», «Заграва», «Звено», «Керма», «Київ», «Літаври», «Літературний зошит», «Літературно-науковий вісник», «МУР», «Нові дні», «Орлик», «Пороги», «Ранок», «Рідне слово», «Світання», «Сучасник», «Українські вісті», «Хорс»). Усі вони супроводжуються іменними покажчиками, вміщеними у кожному томі. Автор опрацював їх в архівах і бібліотеках Австрії, Німеччини, США та Канади. Безперечно, віднайдений і впорядкований С. Козаком матеріал є цінним джерелом для вивчення громадсько-політичних, наукових, освітніх, мистецьких, церковних, а також літературних організацій української еміграції, зокрема Мистецького українського руху (МУРу) та Об'єднання українських письменників «Слово», хроніки різноманітних подій і змісту книжкових та періодичних видань. Невипадково у 2017 р. видавництво «Ярославів Вал» отримало Гран-прі всеукраїнського конкурсу «Краща книга України» за чотиритомник С. Козака «Раритети української діаспори», адже в ньому розкрито зміст часописів, що створюють літопис багатолітнього буття українців поза Україною, надають широке уявлення про їхнє громадсько-політичне й літературно-мистецьке життя, є частиною боротьби за українську незалежну державу, за національну ідею. Слід зазначити, що деякі з представлених тут покажчиків змісту часописів виходили раніше окремими виданнями («Українські вісті», «Пороги», «Нові дні»), а включення їх до чотиритомника свідчить про затребуваність бібліографічної продукції.

Нещодавно в електронному вигляді з'явився у світ каталог «Періодичні видання 1917–1945 рр. у фонді Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського» (Київ, 2019), укладений фахівцями Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського (ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського). До каталогу увійшли українські психолого-педагогічні часописи 1917–1945 рр. видання з фонду ДНПБ (11 назв). Проте упорядники не обмежилися лише фіксацією наявних часописів у фондах книгозбірні. Так, у каталозі розкрито зміст періодичних видань, що виходили на теренах України у різних суспільно-політичних, історичних, культурологічних умовах у контексті розвитку освіти, педагогічної думки. На жаль, зміст окремих випусків, яких немає у фондах

ДНПБ, не розкрито. Було б доцільно відшукати їх у фондах інших бібліотек та опрацювати для наступного видання.

Цілісне бібліографознавче дослідження показників змісту українських періодичних видань здійснювалося в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського у межах наукової теми «Концептуальні та методичні засади у формуванні національної книжкової колекції «Україніка» (керівник доктор історичних наук В. Ю. Омельчук) за розділом «Бібліографічні посібники періодичних видань у фондах відділу науково-бібліографічної інформації НБУВ» (керівник заввідділу, доктор наук із соціальних комунікацій, старший науковий співробітник Т. В. Добко), над якою упродовж 2016–2018 рр. працював відділ науково-бібліографічної інформації (ВНБІ) НБУВ. Його базою слугували перш за все фонди, каталоги та інтегровані ресурси НБУВ, бази даних спеціалізованих фондів бібліотеки та наукові каталоги, що розкривають багатющі унікальні зібрання (рукописів, стародруків, нотних і образотворчих видань, газет, зарубіжної україніки, картографічних видань тощо). Здійснювався також пошук ресурсів віддаленого доступу. Було переглянуто державний бібліографічний показник України «Літопис книг» за 1924–2018 рр., галузеві ретроспективні показники, метабібліографічні посібники. Відображено друковані та електронні джерела, документи на правах рукопису.

Одним з результатів історико-бібліографознавчого дослідження показників змісту українських періодичних видань, проведеного в НБУВ, став метабібліографічний посібник «Показники змісту українських часописів у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського» (укладачі Т. В. Добко, В. А. Шкаріна, В. Ю. Радченко), який готується до друку. Описано друковані та електронні ретроспективні показники змісту періодичних видань, які відображають публікації в українських часописах, що виходили українською та російською мовами на території України і поза її межами упродовж 1844–2018 рр. У низці публікацій за темою дослідження порушено окремі питання методики, структури, інформаційного наповнення та досвіду створення показників змісту українських часописів. О. Я. Дуднік вивчав відображення теми Української революції 1917–1921 рр. у показниках змісту періодичних видань [7]. Показники змісту журналів книгознавчого циклу у фондах НБУВ розглядала Т. А. Гришина [3]. П. М. Штих проаналізував показники змісту українських часописів як джерело дослідження життя української еміграції [16]. Ретроспективні показники змісту економічного спрямування розглядала А. М. Головашук [3]. Л. П. Пасічник

досліджувала видання в Україні бібліографічних показників змісту літературних журналів та альманахів у 1991–2005 рр. [11]. В. А. Шкаріною проаналізовано особливості відображення показників змісту в системі бібліотечних каталогів та у метабібліографічних посібниках [15].

Наукові розвідки у галузі бібліографії періодичних видань та підготовлені бібліографічні праці засвідчують, що професійно укладені показники змісту часописів і нині не втрачають свого значення, допомагають науковцям досягнути межі українознавчих публікацій в усьому їхньому різноманітті та багатстві. Це важливе та змістовне джерело інформації є літописом української періодики і бібліографії, а через їхнє посередництво – часткою самобутньої історії та культури української нації. Показники змісту часописів сприяють популяризації та наближенню до читача кращої українознавчої періодики.

Список бібліографічних посилань

1. Библиография: обзор трудов библиографического содержания / сост. Н. М. Лисовский. СПб., 1900. VI, 50 с.
2. Білокінь С. На марґінесі бібліографічного показника. *Кур'єр Кривбасу*. 2004. Червень, № 175. С. 142–148.
3. Головашук А. Бібліографічне відображення банківської справи в Україні. *Вісн. Книжк. палати*. 2018. № 2. С. 25–27.
4. Гришина Т. Перший український бібліографічний часопис. *Бібл. вісн.* 2018. № 3. С. 41–42.
5. Джерела українознавства. Вип. 2. Бібліографія бібліографічних посібників українських періодичних видань / уклад.: Н. М. Погребецька, Л. М. Ковінченко ; відп. ред. В. Ю. Омельчук ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 1998. 131 с.
6. Добко Т. Презентація видання «Літературно-науковий вістник: показник змісту». *Бібл. вісн.* 2001. № 2. С. 47–49.
7. Дуднік О. Українська революція 1917–1921 рр. у показниках змісту періодичних видань. *Бібліотека. Наука. Комунікація. 100-річчя Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського* : матеріали міжнар. наук. конф. (Київ, 6–8 листоп. 2018 р.). Київ, 2018. С. 566–570.
8. Ільницька Л. Показники змісту журналів: принципи структури. Ільницька Л., Хміль О. *Журнал «Книгарь»: літопис українського письменства (1917–1920)* : сист. показч. змісту / НАН України, Львів. нац. наук. б-ка України ім. В. Стефаніка. Львів, 2016. С. 35–42.
9. Козак С. Бібліографічні показники періодичних видань української

діаспори. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. 2016. Вип. 44. С. 573–580.

10. Лой В. Бібліографічні студії «Покажчики змісту часописів – важлива складова національної бібліографії України». *Бібл. планета*. 2006. № 1. С. 29–30.

11. Пасичник Л. П. Издание в Украине библиографических указателей содержания литературных журналов и альманахов в 1991–2005 гг. *Культура. Наука. Творчество : XI Междунар. науч.-практ. конф. (Минск, 4 мая 2017 г.)* : сб. науч. ст. / М-во культуры Республики Беларусь [и др.]. Минск : БГУКИ, 2017. С. 430–434.

12. Покажчик змісту Літературно-наукового вістника, томів I–XX (1898–1902) / зладив В. Доманицький ; з передм. І. Франка. У Львові : З друк. Наук. Т-ва ім. Шевченка, 1903.

13. Список указателей к русским периодическим изданиям XVIII–XIX столетий / сост. Н. М. Лисовский. СПб., 1903. 64 с. Отт. из: Лит. вестн. 1903. Т. 5, кн. 2. С. 177–194.

14. Хавкина Л. Б. Составление указателей к содержанию книг и периодических изданий : опыт практ. пособия с примерами и рис. в тексте. 2-е пересм. и доп. изд. М. ; Л. : Гос. соц.-экон. изд-во, 1931. 144 с.

15. Шкаріна В. А. Покажчики змісту серіальних видань у фондах Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. *Бібліотека. Наука. Комунікація* : матеріали Міжнар. наук. конф. (м. Київ, НБУВ, 6–8 жовт. 2015 р.). Київ, 2015. Ч. 2. С. 270–271.

16. Штих П. Покажчики змісту українських часописів як джерело дослідження життя української еміграції. *Бібліотека. Наука. Комунікація. 100-річчя Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського* : матеріали міжнар. наук. конф. (Київ, 6–8 листоп. 2018 р.). Київ, 2018. С. 586–591.

References

1. Lisovskii, N. M. (Comp.). (1900). Bibliografiia: obzor trudov bibliograficheskogo sodержaniia [Bibliography: A Review of Bibliographic Works]. Saint Petersburg [in Russian].

2. Bilokin, S. (2004). Na marhinesi bibliografichnoho pokazhchyka [In the Margins of the Bibliographic Index]. *Kurier Kryvbasu – Kryvbas Courier*, 175, 142–148 [in Ukrainian]. [https://doi.org/10.1016/S0009-2797\(04\)00073-0](https://doi.org/10.1016/S0009-2797(04)00073-0).

3. Holovashchuk, A. (2018). Bibliografichne vidobrazhennia bankivskoi

spravy v Ukraini [A Bibliographic Reflection of Banking in Ukraine]. *Visnyk Knyzhkovoї palaty – Bulletin of the Book Chamber*, 2, 25–27 [in Ukrainian].

4. Hryshyna, T. (2018). Pershyi ukrainskyi bibliohrafichnyi chasopys [The First Ukrainian Bibliographic Magazine]. *Bibliotechnyi visnyk – Library Bulletin*, 3, 41–42 [in Ukrainian].

5. Pohrebetska, N. M., Kovinchenko, L. M. (1998). Dzherela ukrainoznavstva. Vyp. 2. Bibliohrafiia bibliohrafichnykh posibnykiv ukrainskykh periodychnykh vydan [Sources of the Ukrainian Studies. Vol. 2. Bibliography of Bibliographic Aids of Periodicals]. Kyiv [in Ukrainian].

6. Dobko, T. (2001). Prezentatsiia vydannia «Literaturno-naukovyi vistnyk: pokazhchyk zmistu» [Presentation of the Edition «Literary-Research Bulletin: Contents Index»]. *Bibliotechnyi visnyk – Library Bulletin*, 2, 47–49 [in Ukrainian].

7. Dudnik, O. (2018). Ukrainska revoliutsiia 1917–1921 rr. u pokazhchykakh zmistu periodychnykh vydan [The Ukrainian Revolution of 1917–1921 in the Periodicals Contents Indexes] *Biblioteka. Nauka. Komunikatsiia. 100-richchia Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho: materialy mizhnar. nauk. konf. (Kyiv, 6–8 lystop. 2018 r.)*. (pp. 566–570). Kyiv [in Ukrainian].

8. Ilynska, L. (2016). Pokazhchyky zmistu zhurnaliv: pryntsyipy struktury [Contents Indexes of Magazines: principles of structure]. Ilynska, L., Khmil, O. *Zhurnal «Knyhar»: litopys ukrainskoho pysmenstva (1917–1920): systematychnyi pokazhchyk zmistu*. (pp. 35–42). Lviv [in Ukrainian].

9. Kozak, S. (2016). Bibliohrafichni pokazhchyky periodychnykh vydan ukrainskoi diaspory [Bibliographic Indexes of Periodicals of the Ukrainian Diaspora]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, 44, 573–580 [in Ukrainian].

10. Loi, V. (2006). Bibliohrafichni studii «Pokazhchyky zmistu chasopysiv – vazhlyva skladova natsionalnoi bibliohrafiї Ukrainy» [Bibliographic Studies: «Contents Indexes of Magazines – An important Component of the National Bibliographic System of Ukraine»]. *Bibliotechna planeta – Library Planets*, 1, 29–30 [in Ukrainian].

11. Pasichnik, L. P. (2017). Izdaniye v Ukraine bibliograficheskikh ukazateley sodержaniya literaturnykh zhurnalov i almanakhov v 1991–2005 gg. [Publication of Bibliographic Contents Indexes of Literary Magazines and Almanacs in Ukraine: 1991–2005]. *Kultura. Nauka. Tvorchestvo: XI Mezhdunar. nauch.-prakt. konf. (Minsk. 4 maya 2017 g.)*: sb. nauch. st. (pp. 430–434). Minsk [in Russian].

12. Domanytskyi, V. (1903). Pokazhchyk zmistu Literaturno-naukovoho vistnyka, tomiv I–XX (1898–1902) [Contents Indexes of «Literaturno-naukovyi visnyk», volumes I–XX (1898–1902)]. V. Domanytskyi (Comp.). I. Franco (Preface)]. Lviv [in Ukrainian].

13. Lisovskii, N. M. (Comp.). (1903). Spisok ukazatelei k russkim periodicheskim izdaniiam XVIII–XIX stoletii [List of indexes to the Russian periodicals of the 18 th–19 th centuries]. Saint Petersburg [in Russian].

14. Khavkina, L. B. (1931). Sostavlenie ukazatelei k soderzhaniiu knig i periodicheskikh izdaniu : opyt prakt. posobiia s primerami i ris. v tekste [Compiling Contents Indexes to Books and Periodicals: Experience of Practical Manual with Examples and Pictures in the Text]. 2-e peresm. i dop. izd. Moscow; Leningrad [in Russian].

15. Shkarina, V. A. (2015). Pokazhchyky zmistu serialnykh vydan u fondakh Natsionalnoi biblioteky Ukrainy im. V. I. Vernadskoho [Contents Indexes to the Periodicals in the Funds of the Vernadsky National Library of Ukraine]. *Biblioteka. Nauka. Komunikatsiia: materialy Mizhnar. nauk. konf.* (m. Kyiv, NBUV, 6–8 zhovt. 2015 r.). (Ch. 2, pp. 270–271). Kyiv [in Ukrainian].

16. Shtykh, P. (2018). Pokazhchyky zmistu ukrainskykh chasopysiv yak dzherelo doslidzhennia zhyttia ukrainskoi emihratsii [Contents Indexes of Ukrainian Magazines as a Source of Research into the Life of Ukrainian Emigrants]. *Biblioteka. Nauka. Komunikatsiia. 100-richchia Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho: materialy mizhnar. nauk. konf.* (Kyiv, 6–8 lystop. 2018 r.). (pp. 586–591). Kyiv [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 30.01.2020.

Tetiana Dobko,

Dr. Sci. (Social Communications),
Head of the Department of Scientific and Bibliographic Information,
V. I. Vernadsky National Library of Ukraine
3 Holosiivskyi Ave., Kyiv 03039, Ukraine
e-mail: dobko@bigmir.net,
<https://orcid.org/0000-0002-5993-7856>

Vitalina Shkarina,

Research Associate,
V. I. Vernadsky National Library of Ukraine
3 Holosiivskyi Ave., Kyiv 03039, Ukraine
e-mail: shkarina@ukr.net,
<https://orcid.org/0000-0001-9840-7869>

Source Base of Ukrainian Studies in the Contents Indexes of Periodicals

The bibliographic indexes of the contents of periodicals (magazines, newspapers, collections) which are the form of support index to edition, are examined in the article. The research is aimed at historical and bibliographical generalization and determination of the role and place of magazines contents indexes as an important source base of Ukrainian studies; review of the historiography, problems and source base of the study of the specific genre of bibliographic manuals. Both printed and electronic retrospective indexes of the periodicals contents that reflect publications in Ukrainian magazines in Ukrainian and Russian languages on the territory of Ukraine and abroad during 1844–2018 have been systematically investigated. The metabibliographic manual Contents Indexes of the Ukrainian Magazines in the Collection of the V. I. Vernadsky National Library of Ukraine (compilers T. Dobko, V. Shkarina, V. Radchenko) is among the results of historical-bibliographic research of contents indexes of Ukrainian periodicals, conducted in V. I. Vernadsky National Library of Ukraine, and is prepared for publishing. The bibliographic and other scientific methods are applied: system and historical approaches; empiric methods of description and design; thematic analysis method, source analysis. It has been proved that, bibliographers focus their attention at the periodicals which are public sources of information, reflect certain historic epoch, describe social, political, and cultural life in Ukraine, and the most important issues in various areas of science. With the development of new information technologies, ways of access to information are changed, its formats become various, and part of periodicals available in the electronic form is growing. Nowadays, modern means of navigation and integration of information resources with access to different text documents, give users opportunity to find necessary information quickly with the searching instruments of the Internet. But indexes of periodicals content didn't lose their value. Professionally arranged, such an indexes are important and informative bibliographic researches, chronicle of Ukrainian periodicals and bibliography, part of Ukrainian nation history and culture.

Keywords: contents indexes of periodicals, bibliographic aids, metabibliographic aids, periodicals.